

ÇOCUĞUN PSİKOSOSYAL, DUYGUSAL, AKADEMİK GELİŞİMİ VE MESLEK SEÇİMİNDE AİLENİN ETKİSİ: BİR LİTERATÜR TARAMASI

DOĞUBAYAZIT REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

2022

Özet

Mevcut derleme çalışmasında, aileleri eğitimlerinde destekleyici tutum ve davranışlara sahip öğrencilerin okul başarı durumları ile anne-babaların, çocukların öğrenme ve akademik yeterliliklerini belirlemedeki rolünün anlaşılması ve bağlı olarak çocuğun toplumsallaşma macerasındaki duygusal gelişimi üzerindeki etkileri ile gelecekteki meslek seçimlerindeki rolünün anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Aile, aile tutumları, psikososyal gelişim, duygusal gelişim, akademik gelişim, meslek seçimi, literatür taraması

THE EFFECT OF THE FAMILY ON THE CHILD'S PSYCHOSOCIAL, EMOTIONAL, ACADEMIC DEVELOPMENT AND PROFESSION CHOICE: A LITERATURE REVIEW

Abstract

In the current review study, it is aimed to understand the school success status of students whose families have supportive attitudes and behaviors in their education, and the role of parents in determining the learning and academic competencies of children, and to understand the effects on the child's emotional development in the socialization adventure and the role of their future career choices.

Keywords: Family, family attitudes, psychosocial development, emotional development, academic development, career choice, literature review

Giriş

Batı toplumlarında insanlar yolda tanıdıkları birisiyle karşılaşıncaya, merhabalaşırlar ve “nasılsın?” sorusunun devamını getirerek “iyiyim ya sen?” cevabıyla başlayan bir oyun oynarlar. Doğu toplumlarında bu diyalog biraz farklı gelişir, çünkü insanlar muhtemelen, “nasılsın? ailen nasıl?” diye karşılık verirler. Ailenin de hatırını sormak bu ritüelin sıradan bir parçası olarak kabul görülür.

Selamlaşma biçimleri arasındaki ayrışmanın ardında kimliği oluşturan farklı kavramlar bulunur. Batı’da benlik, bireyin kimliğinin merkezinde yer alır ve “ben iyiysem, ailem de, işim de iyidir” şeklinde öncel bir düşünceden beslenir. Buna karşın, doğu toplumlarında kişi,

“ailem iyiye o zaman ben de iyiyim” önermesiyle aslında ailenin, kişinin özsaygısı ve kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu yargısına atıfta bulunur.

İlk çevresi, ailesi ve diğer insanlarla gündelik birlikteliği çocuğa, çevresi içinde var olabilmesini sağlayan bir kurallar ve yaklaşımlar programı öğretir. Bu kurallar serisi, kişinin karakteri ve kimliği ile kaynaşır ve böylece ikinci bir kişilik biçimlendirir. Bu, kişinin özümüş gibi görünür ama aslında, onun dış kaynaklardan edindiği davranışsal yaklaşımlardan meydana gelmiştir. İlk bakışta, kişinin davranışı yalnızca kendisininmiş gibi görünür, ama daha yakından bakınca, babasının otoritesini, annesinin düzen sevdasını, kardeşlerinin oyun esnasındaki adalet duygusunu, büyükbabasının geleneklere bağlılığını, büyükannesinin çalışkanlık ve bakımını benimsediğini görürüz. Daha sonra, diğer biçimlendirici güçler rol oynamaya başlar ve yine kişinin egosuyla bütünleşir; okul ve oyun arkadaşlarının etkisi, iş faktörü, eş seçimi, arkadaş seçimi, dini ve felsefik yönelimleri. Bu psikolojik bağlar, kişinin karakterini ağ gibi kuşatıp, problemlerini çözmede kendine has yöntemler edinmesini sağlar. Yaşamı boyunca girdiği çeşitli roller ve bu rollerin ona benimsettiği davranış kalıpları, çocuğun gelişiminde özellikle önemlidir (Peseschkian, 2005).

Aile

Aile, toplumun çekirdeğini oluşturur ve bireyin toplumsallaşmasında en önemli kurumdur. Kişi, toplumun üyesi olma sürecinde, öncelikle ailede temel nitelikleri edinir. Bu nitelikleri doğrultusunda toplumda ya toplumsallaşmış, sorumluluklarını bilen, kendine ve başkalarına güveni olan bir kişi ya da sorumluluklarının farkında olmayan, başkalarına ve kendine karşı öz güvenini yitirmiş ve suça eğilimli bir kişi olarak değerlendirilir. Çocuk, erken yaşlarında kendine ve başkalarına karşı olan sorumluluklarını ve özgüvenini ailede kazanır. Bu yönleriyle aile, eşsiz bir yapıdır ve sağlıklı birer yetişkin olmaları sağlıklı ilişkilerin olduğu aile ortamıyla yakından ilgilidir.

Olgun ve sağlıklı bir yetişkin olmada, çocukluktaki yaşam deneyimlerinin önemli etkisi olduğu bilinmektedir. Gelişim süreci boyunca kişiliğin biçimlenmesinde, çocuğun toplumsal ve ruhsal ortamını oluşturan ailenin katkısı büyüktür. Aile, çocuğun yakın toplumsal ve ruhsal ortamını sağlayan sosyal bir yapı olarak bir yandan çocuğun en temel psikolojik ihtiyacı olan sevgiyi karşılarken, diğer yandan bir gruba ait olma, aile içinde ve dışında güvenlik içinde olma, saygı görme, değer verilme gibi sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında koruyucu, destekleyici, eğitici ve öğretici fonksiyonu ile sağlıklı bir ortam oluşturmaktadır. Aile bireyleri, bu ortam içinde hem aileye bağlı hem de bağımsız bir birey olarak kendini ifade etme ve gerçekleştirme fırsatını elde etmektedir (Özkan, 2010).

Aile; baba, anne ve çocuğu kapsayan biyolojik bir topluluk olarak tanımlanabilirken günümüzde ailenin vekili ya da alternatifi olabilen tüm kurumlar bu tarife uygun olarak akla gelebilmektedir. Latince *fames* (açlık) ve *famulus* (hizmet eden) kelimelerinden türediği düşünülen aile, temel ihtiyaçları karşılayan ve koruma sunan insan topluluğu olarak açlık ve daha pek çok gereksinime cevap veren biyolojik ve sosyal bir yapı olarak toplum içinde kendi özel şekillerini geliştirir.

Bugün ailenin bizatihi kendisi, içkin yapılarından kaynaklı ilişki özelliklerinin yanında sosyal ve ekonomik şartlarla da şekillenebilmektedir. Ailenin, iş, ekonomi, kültür ve hukuk alanlarındaki etkinlikleri ve çocuk yetiştirmeye sosyalleşmedeki görevi, aslında yalnızca biyolojik şartlarla değil; tüm toplumun değişmesiyle ve birlikte dönüşmesiyle anlaşılabilir (Dellaloğlu, 2020).

Deniz Kandiyoti (1984) Türkiye’de ailenin değişiminin işlevsel özellikleri üzerinde durulurken “zaman ve mekâna son derece duyarlı” analiz birimleriyle ele alınması gerekliliğini savunmuştur. Bununla ilişkili olarak ekonomik yapıdaki değişmelerin, sosyo-kültürel etkenlere bağlı olarak aile ve akrabalık sistemleri çerçevesinde yeni uyumlar getirdiğini belirterek biyolojik üreme ve emeğin yeniden üretilmesi işlevlerini yerine getirebilmek için ailenin hem süreklilik hem de bir değişme içinde olduğunu savunmuştur (Akt. Gülmez, 1988).

Zamanın, toplum içindeki yerleşik yapılar üzerindeki dönüştürücü etkisiyle mevcut çalışmada aile biçimlerine odaklanılmamıştır; genel itibarıyla alan araştırmalarında geleneksel ve çekirdek olarak iki tip aile sınıflamasında birleşmesi sebebiyle anne ve küçük çocuklardan meydana gelen çekirdek aile ile geleneksel ilişkilerin yoğunluğunda geniş aileye işlevleri temelinde derlemede yer verilmiştir.

Çekirdek aile ana baba ve çocuklardan oluşmuş, yalnızca iki nesil süresince birleşen bir bağdır. Çekirdek aile, bugün batı toplumunda en yaygın olan aile yapısıdır. Büyükanne ve büyükbabalar, diğer akrabalar ve önemli kişiler bu gruba eklendiğinde buna genişlemiş çekirdek aile denir. Bu tanımlamadan türeyen tam aile kavramıyla karşılaşır ki bu da çekirdek aileye benzer. Anne, baba ve çocuğu içermesi, bu şekilde anılması için yeterli görülür. Gayri meşru doğumlar, ayrılma veya boşanmalar, bir ebeveynin ölümü gibi sebeplerle ebeveynlerden bir tanesi olmadığında eksik aile olarak bilinirler. Bu parçalı kompozisyonun dışında işlevsel olarak iki ebeveynin olmasına rağmen kariyer sahibi olmanın belirleyiciliğinde aileleriyle birlikte olamayan ve çocuklarıyla hafta sonu bir iki saatten fazla görüşemeyen ebeveynlerin mevcudiyetindeki aileler de bu grupta yer alırlar.

Büyük aile, aynı yerde yaşayıp, ataerkil veya anaerkil bir figür tarafından yönetilen, aralarında kan bağı bulunan birkaç nesilden akrabaların oluşturduğu gruptur. Tarım toplumlarında bulunan bu tarz aileler, toprağı, hayvanları ve ürünü ortak kullanır. Geleneksel üretim ilişkilerinin belirleyiciliğinde benzer ortamlarda yaşayan, ortak alışkanlıklara sahip olan ve belli bir yaşam tarzını paylaşan insanların eninde sonunda sahip olduğu antropolojik kültürün üretilmesi, bu toplumsal yapılarda söz konusudur.

Hayatın devamlılığında çevre ile etkileşim kurarak doğduğu andan itibaren bir grubun doğal üyesi olarak çocuğun, bulunduğu toplumda kendisine ve çevresine faydalı bir birey olarak yer alması için toplumun ahlaki ve kültürel değerlerini benimsemesi ve nitelikler geliştirmesi gerekmektedir. Bireyin yaşadığı toplumda etkili olabilmesi için gerekli olan nitelikleri geliştirmesi sürecine toplumsallaşma, sosyalleşme denilmektedir.

Yavuzer (2001) toplumsallaşmayı tam bir bencillik ile nitelenen bebeklik çağından bağımsız bir yaratıcılık ile nitelenen yetişkinlik çağına geçme sürecindeki öğrenme ve öğretme işlemleri olarak tanımlamaktadır. Toplumsallaşma; bireyin çevresindekilerle sosyal

ilişkiler kurması sonucu, içinde bulunduğu toplumun ve evrensel kültürün ilke ve değerlerine uyum için gerekli olan davranış ve yaklaşımları kazanmasıdır. Söz konusu süreçte çocuk farkında olmadan öğrenmektedir. Toplumsallaşma sürecinde ailenin yapması gerekenleri; çocuğun duygularını olduğu gibi tanımlama, onu yansıtma, ona zaman verme, dış dünya ile arasında köprü görevini görme, özdeşim kurabileceği bir kişi olma olarak sıralamaktadır (Göktaş, 2015).

Bireyin Psiko-Sosyal Duygusal Gelişiminde Aile ve Toplum

Sosyal duygusal gelişim, çocuğun kendini ifade edebilmesi, duygularını kontrol edebilmesi, kendisiyle ve çevresiyle barışık ve uyum içinde olabilmesidir. Çocukların duygusal özellikleri konusunda yapılan çalışmalar, duygusal gelişimin hem olgunlaşma hem de öğrenme sonucu oluştuğunu, hiçbirinin tek başına etkili olmadığını göstermiştir (Kandır, A. ve Alpan, Y. ve Kandır, A., 2008).

Aile, geniş yahut çekirdek yapılanmalardan kaynaklı farklılaşan işlevlerinin mevcudiyetinde insanın içinde büyüdüğü topluluktur. İnsanın kendisi ve diğer insanlarla olan ilişkisini belirler. Kişinin kendi imgesini oluşturur ve kişiler arası ilişkilerin sınırlarını ve olasılıklarını ortaya koyar. Bireyin sosyalleştiği ilk kurum ve önemli duygusal bağların alanı olduğu için aile, bu özel rolüne rağmen kendini sarıp sarmalayan sosyo-kültürel ilişkilerden ve yapılardan ayrı konumlanmaz.

Toplumun benzer sosyo-ekonomik yapılarından gelen çocukların üç gruba ayrıldığı bir çalışmada ilk grupta normal ailelerden gelen çocuklar, ikinci grupta anneleri tutuklu olan ve yalnızca günde iki saat anneleriyle birlikte olabilen çocuklar, üçüncü grupta yalnızca en temel gereksinimlerinin karşılandığı yetimhanelerden gelen çocuklara yer verilerek kıyaslamalara gidildi. Elde edilen bulgular itibariyle sosyal açıdan daha uyumsuz olan son gruptakilerin, en yüksek ölüm yüzdesine sahip olduğu ve zekâ testlerinde en düşük aralıklarda edim gücü gösterebildikleri görüldü. Buna mukabil, normal ailelerde büyüyen çocuklar, zekâ testlerinde daha başarılı oldular ve fiziksel açıdan daha iyi durumda oldukları görüldü (Bowlby, 1952). Meierhofer ve Keller'in (1966) araştırmasında, bebekliğin ilk aylarından itibaren annenin bakımının olmadığı ya da eksik bırakıldığı durumlarda çocuğun dil gelişiminin engellendiği ve bu durumun ciddi sonuçlara sebep olduğu anlaşıldı (Akt. Peseschkian, 2005).

Yaşamındaki ilk aylarından sonra otistik özelliklerini terk eden çocuk, Lacan'a göre ego, kendisiyle özdeşleştirmeyi öğrendiği ideal imgelerin belirginleşmesiyle karşımıza çıkar. Bu ideal imgeler, çocuğun aynada kendini görmesiyle oluşur ve çok daha yetkin, planlı ve güçlü ebeveynlerine benzemesiyle gelişir. Bütünlüklü ve yüzeysel bir görünüm sunan ayna imgeleri, hiç koordine olmamış, tamamen dağınık bir duyular ve dürtüler karmaşasından ibaret bir halden çocuğu alır, farklı bir düzleme taşır. Çocuk bu tip imgelere yatırım yapar, bağlanır ve onları içselleştirir, çünkü ebeveynler bu imgelere önem verir ve bebeklerinin aynadaki bu imgeden ibaret olduklarını davranışlarıyla ısrar ederler “..evet yavrum, bu sensin!..”. “..uslu kız”, “..örnek oğul” gibi benzeri başka tür ideal imgelerin, çocuk tarafından özümsemesiyle devam eden süreç, öteki olarak ebeveynlerinden yansıyan çocuğun kendini

oluşturan bu imgeler, ötekinin, çocuğu nasıl gördüğüne bağlı olarak dilde yapılanır, pekiştirilir.

Bu tip imgeler bir kez içselleştirildiklerinde, çocuğun kendi benliği, işaretlenen geniş çaplı bir imgede eritilir ve çocuğun yaşamı boyunca bu kendilik temsiline yeni eklemeler yapılır ya da eski imgelerin yerini yenileri alır. Genelde, tutarlı bir benlik hissine izin veren ya da herhangi bir biçimde eritmek için fazla tutarsız olduğu durumlarda izin vermeyen şey; imgelerin belirginleşmesidir. Çevremizin anlamlandırılması ile ilgili çabalarımızın büyük bir kısmını, içselleştirdiğimiz bu benlik imgesi temsiliyle gördüğümüz, duyduğumuz şeyleri bir araya getirme arzusu oluşturur (Fink, 2021).

Bu çabalar özellikle temsilin yasa ve yasak olanın üzerinden konuşulduğu, süper egonun zuhur ettiği bir kimlik kazanma ve dürtü düzenlemesi sürecinde sevgi-nefret gibi çift değerli bir hissiyatın ortaya çıkışında kendini belli eder. Psiko-seksüel gelişimin Oidipus anlatisına temellendirildiği evrede karmaşanın pozitif yorumuyla arzu, aynı cinsten bir rakibin ölümünün üzerine ortaya çıkarak karşıt cinsiyette olan ebeveyne dönük bir yakınlık isteğini işaret eder. Çocuk, annenin, ötekinin arzusu etrafındaki muammayla yüz yüzedir, kendi kendine “.ben ötekinin arzusunda neredeyim?” sorusunu sorar. Baba ise idealize edilerek Babaların Babası konumuna taşınır. Narsistik idealizasyonun ikamesine geçiş, nesne temsilleriyle çocuk için gelişim gösterir hale gelir.

Lacancı bakışta ego, saplanmanın ve narsistik bağlanmanın yaşandığı yerdir. Kaçınılmaz bir şekilde yanlış temsillerden oluşur; zira ayna imgeleri daima ters yüz edilmiş imgelerdir ve dilde yapılandırılan ideal imgelerin “.sen örnek bir evlatsın!..” gibi içselleştirilmesini sağlayan her türden temsilde olduğu gibi yanlış anlamalara açıktır. Çocuk bu değerlendirmeyi, oynadığı bir oyuncak arabanın özelliklerinden ayırmaksızın, benzeri bir yorum olarak anlayabilir ve böylece kendini, hızlı ve seri edimlerinden ötürü ebeveynlerinin kabulünü alan bir evlat yerine; adeta içine motor kaçmış bir suretten ibaret sanarak uzun süre, sorgusuz-sualsiz kendi kişisel toplumsallaşma macerasıyla uyumlu bir halde edim gücü gösterir.

Woody Allen’ın Annie Hall filminde sorunlu çocuk, sıkıntısının ne olduğunu soran doktora, “.evren genişliyor...” diye cevap verir. Doktor da ona, “.hayat zaten senin evren genişlerken yaşadığın şeydir!..” şeklinde bir karşılık verirken burada çocuk, içine doğduğu ailenin belirlediği ve zamanla aşınası olduğu rollerin ötesinde okulla devam eden toplumsallaşma serüvenini yeni bir merhaleye taşınmanın kendinde oluşturduğu kaygı halini ortaya koymaktadır; karmaşıklaşan ilişkiler, kurulması ihtiyaç yeni biçim bağlantılarla nitelik ve nicelik olarak genişleyen bir toplumsal evren ve eklenen sosyal medya ile sonsuzlaşan uzam, filmdeki kahramanımızı beklemektedir. Evrenin genişler özelliğiyle ömrü boyunca bir kişinin dönüşerek kişiliğini çeşitlenmesi, güçlü bir ihtimal olarak görülse de debinin düşük olduğu, temasın sınırlı kaldığı hallerde bunun tam tersi durumların yaşanması da olasıdır (Dellaloğlu, 2020).

Toplumsallaşmanın dönüştürücülüğünden bahsederken dünyanın bir tiyatro sahnesi ve sosyal eylemlerin de oyun olduğuna ilişkin Shakespeareci analogiyle sunulan sosyoloji teorilerinden hareketle Sennett, çocukluktaki toplumsallaşmanın bizi güçlü birer aktör

kıldığını savunur. Anne-babaların kurallara uymayı öğrettiklerini, oyunun ise kuralların biçimlendirilebilir olduğunu ve karşılıklı etkileşimden doğan yeni ilişkilerin, ifadelerin, ancak kurallar koyulduğu ya da değiştirildiği zaman ortaya çıktığını, çocukta bunun, öğrenme yoluyla fark ettirilebildiği belirtilir (Bilgic, 2015). Gözlemlendiği sosyo-psikolojik deneylerde çocukların oyun sırasında kuralları adil bir şekilde düzenleyerek diğerleriyle ve benlikleriyle aralarında sağlıklı bağlar kurabildiklerini görmüştür.

Yetişmekte olan insanın, yetişkin kültürünü oluşturan endişe ve inançların içine sürüklendikçe çocuklukta edindiği bu gücü yitirebilme ihtimalinden bahsederken yetişkin kültürünü inşa eden dünyanın, yaşanan çağın ötesine geçen genel geçerliliklerle anlamlandırılmasına son veren modernliği kuran zihinsel yapının, tehdit edici narsistik bir düşünce eğilimiyle sarıp sarmalandığı bir noktaya geldiğini vurgular. Narsistik benlik temsili, oyunun kurallarının değişmez olmadığını, kuralların birlikte konulması gerektiğini, bu yolla toplumsallaşmanın kazanacağını unutan benliktir. Buna yardım eden de modern toplumsal yapının bizi, yalnız ve yalnızca sunduklarının gerçeklik olduğuna inandırması ve böylece bizi edilgen bir konumun haricinde bir başka yerde tanınmaz ve tanımlanmaz hale getirmesi gerçekleşir.

Okul öncesi dönemdeki çocukların annelerine bağlanma biçimleri ile sosyal yetkinlik ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarında Ural ve arkadaşları (2015), araştırma sonucunda annelerine güvensiz bağlanan çocukların güvenli bağlanan çocuklara göre anksiyete-içedönüklük düzeylerinin daha yüksek olduğu, ayrıca duygu düzenleme becerilerinin anneye bağlanma biçimine göre farklılık gösterdiği saptamaktadırlar. Güvensiz bağlanma biçiminin erkek çocuklarda daha fazla görüldüğü ve yine erkek çocukların kız çocuklara göre daha fazla kızgın-saldırgan davranış sergiledikleri bulunmuştur.

Çocukların ebeveynleri ile kurdukları ilişkiyi ve bu ilişkinin çocuk açısından sonuçlarını en ayrıntılı şekilde ele alan kuramlardan biri bağlanma kuramıdır. Bağlanma kuramı, John Bowlby ve Mary Ainsworth'un yaptıkları araştırma sonucunda geliştirilmiş ve bağlanma, iki kişi arasındaki güçlü bir bağ olarak tanımlanmıştır. Bowlby, bağlanma kuramında temel olarak çocuğun ebeveyne bağlanma sürecini açıklamıştır. Bowlby'nin ortaya attığı bağlanma kuramını, Ainsworth yaptığı deneysel çalışmalarla desteklemiş ve kurama yeni fikirler katarak yaygınlaşmasını desteklemiştir. Bağlanma kuramcılarının göre çocuğun kendisine bakan kişiyle yakınlığı ve bu kişinin çocuğa etkili bir şekilde duyarlılık geliştirmesi, çocuğun çevresini keşfetmesi için güvenli bir temel oluşturmaktadır (Kılıç, 2019).

Anne yoksunluğu, ile duygusal ilgisizlik arasında bir korelasyon ilişkisi bulan Bowlby, sevgi nesnesinin kaybedilmesinin, gelişim gerilikleri ve çocuk suçluluğu gibi anti-sosyal davranışlarının nedeni olduğunu belirtir. Bireyin gelişiminde yetiştirilme tarzının belirleyici etkisini vurgulayan bu deneylerde ailenin, bireyin doğumundan itibaren sosyalleşme biçimini şekillendirdiği görülmektedir. Çocuk, temel ihtiyaçlarının karşılanması ve yeteneklerinin gelişebilmesi için aileye ihtiyaç duyar.

Bebeğin bakımını üstlenen kişi çoğunlukla anne olduğundan, bağlanma figürü de anne olarak belirlenmiştir (Bowlby, 1980). Erikson'un kuramına göre de çocuğun güven

duygusunun gelişimi, yaşamında en önemli rolü oynayan annesiyle olan ilişkisinin türüne bağlıdır. Çocuk, annesinin kendisini bırakıp gitmeyeceğine ve annesinin ona önem verdiğiğine inanırsa, güven duygusu gelişir; eğer çocuk buna inanmazsa güvensizlik duygusu gelişir. Psikanalitik ve etolojik kuramlara göre, sağlıklı bağlanma ilişkisinin bir sonucu olan içsel sevgi ve güvenlik, çocuğun psikolojik gelişimini bütün yönleriyle desteklemektedir.

Ailelerden gelen eğitimsel içerikler ve öncelikler, asla değiştirilemez ve üzerinde tartışılmaz değildir. Erikson tarafından yapılan gözlemlerden ailelerin çocuklarına, kendilerini çevreleyen toplumda var olabilmeleri için toplumsal ve kültürel bağlamlardan kaynaklı gerekliliklere uyumlu kavramları, normları sağladığı görülmüştür (Akt. Gürses ve Kılavuz, 2011).

Anne-baba, gibi ailelerde çocukların bakımlarından sorumlu olan kişilerle kurulması ihtiyacı duyulan karşılıklı olumlu ilişkilerin yokluğu karşısında çocuklar saldırgan, bağımlı davranışlar sergileyebilmekte ve özgüvenleri düşük düzeyde olabilmektedir. Çocukluk çağındaki bu tür örselenmeler ileriki yaşlarda olumsuz etkilerini ilaç, alkol bağımlılığı ve benzer problemlerle gösterebilmektedir (Önder, A. ve Gülay, H., 2007).

Aile, insanlar arasındaki ilişkilerin bağlantı noktasıdır ve böylelikle, bireyin psiko-sosyal fiziksel, duygusal ve kavrama yeteneklerinin nasıl geliştiğini belirler.

Bireyin Gelişim Yolculuğunda Ekolojik Bir Çevre Olarak Okul ve Akademik Başarısı

Aileden sonra, bireyin gelişimindeki ikinci alan da kişinin içine yerleştirildiği toplumsal ve ekolojik çevredir. Bu çevre ona, olası en az çatışmayla hareket edebileceği belirli yollar verir; yasa ve yasaklarıyla da, kişinin bireysel yeteneklerinin bir suretini oluşturur (Öğütçen, 2021).

Toplumsal denetimin bir aracısı olarak normların ve uyulmaması halinde karşılaşılacak müeyyidelerin de öğretildiği eğitim-öğretim süreçlerinde doğuştan getirdiği pek çok yetenekle insanın, bu yeteneklerin arasından hangilerinin gelişip hangilerinin gelişmeyeceği, günün sonunda çevredeki yardımcı ya da engelleyici etkilere göre bireyin kendini konumlama şekline dayanır. Aile sınırlarının ötesine geçen bireyin gelişim süreci, birer değişken olarak dış temaslar ve toplumsal kurumlara katılımıyla devam eder ve öteki bir ekosistemde yerini alır. Bu ötekilik bağlamında okul ekosistemi içerisinde yer alan öğretmenin, karşılaştığı bireyi tanımlarken üzerinde belli bir özelliğin doğuştan edinilmiş olduğu iddiasına her zaman başvurmasından ziyade; olanlara rağmen, olanların tanıdığı fırsatları görüp geniş bir perspektiften olan biteni değerlendirilebilmesi önemlidir.

Ailenin nitelikleri ve anne-babanın çocuğa yönelik tutumları çocuğun kişiliğini şekillendirerek onun okulda kullanacağı niteliklerinin gelişme düzeyini belirleyecektir. Bu sebeple öğrencinin başarı için okul, aile ve çevre bir bütünlük içerisinde uyumlu ve birlikte çalışmalıdır (Yaylacı, 1999).

Okulların en önemli varoluş amacı, öğrencilerin en iyi şekilde değerlendirilerek öğrenmelerini ve başarılı olmalarını sağlamaktır, bu maksatla oluşan etkili öğrenme yönteminden kaynaklan öğretim sürecinde; öğrenme çevresini, içeriğini, öğrenci ve öğretmenin özelliklerini, inançlarını ve öğretimini kolaylaştırmak için kullanılan öğretim akışını öne koymak sağlıklı bir eğitim-öğretim ekosisteminde aranılan unsurlardandır.

Eğitim-öğretim süreçleri, örgün ve yaygın eğitim olarak ele alınabilmektedir. Örgün eğitim; planlı örgütlü ve düzenli olarak okul gibi eğitim kurumlarınca üstlenilen eğitimi kapsarken; yaygın eğitim bireyin aile ve yakın akraba, eş dost-tanıdık ve arkadaş çevresini kapsayan ve pratik yaşama yönelik aktarmalardan oluşmaktadır (Gülmez, 1988). Mevcut derlemede üzerinde durulacak nokta, örgün eğitim ve sağladığı olanaklar şeklinde belirlenmektedir.

Çocuğun okuldaki başarısı, öğrencinin bulunduğu okul, sınıf ve derse göre belirlenmiş sonuçlara ulaşmada göstermiş olduğu ilerlemedir. Ancak günümüzde başarı kavramının akademik başarı ile sınırlandırılmayacağı, bilgi ve beceri gibi bilişsel davranışlar kadar; ilgiler, kişilik özellikleri ve tutumlar gibi bilişsel olmayan davranışları da içerdiği görülmektedir. Aile katılımı, öğrencilerin okul başarısını etki eden önemli unsurlardan biridir. Çocukların okul başarısı, sadece okulda öğretmen-öğrenci etkileşimi sonucunda gerçekleşmemektedir (Nurcan, 2010). Anne-babalar da çocuklarına okuldaki faaliyetleri tamamlayıcı nitelikte önemli katkılar sunabilirler.

Yavuzer (2001) okul başarısını, öğrencinin kendi beklentilerine, okulun ve derslerin özel hedeflerine ulaşılma düzeyi olarak ifade ederken; başarısızlık kavramını ise; öğrencinin kapasitesi ile okul performansı arasındaki zıtlık olarak ortaya koyar.

Doğal olarak anne-babalar, çocuklarını okula gönderdikleri zaman onlardan başarı beklerler. Öğrencinin okul başarısını etkileyen etkenlerin anlaşılması, paydaşların kendilerine düşen sorumlulukların bilinç ve bilgi düzeyine taşınıp davranışa geçirilmesi önemlidir. Öğrenci başarısı için birçok unsurun, bütünlüklü hareket etmesi gerekir. Başarı, bireyin zihinsel yeterliliklerinin yanında, bu yeterliliklerini geliştireceği uygun ortam ve koşullarla da yakından ilgilidir. Öğrenci başarısında yaşanan ev, kardeş sayısı, kendine ait oda olup olmaması, ek çalışma olanakları, okulöncesi hazırlayıcı eğitim imkânları, sosyal ağları kullanabilme gibi bir takım fiziksel olanaklarla yakından ilgilidir. Çocuğun aile içindeki yeri, onunla yaşanan etkileşim tarzı, okul başarısını önemli ölçüde etkiler (Keçeli-Kaysılı, 2008). Öğrencinin akademik başarısını etkileyen unsurları üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

Bireysel özellikler

Çocuğun zekâ düzeyi, kişilik özellikleri, ilgileri, beklentileri, duygusal durumu, öğrenme isteği, bedensel engeller, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu gibi kişisel özellikleri okulda başarı düzeyinin farklılaşmasında etmen unsurlardandır. Yavuzer (2001), öğrencinin öğrenimini destekleyen ve başarısını etkileyen etmenleri şu şekilde sıralar:

- a) Sosyal güdülenme; bilme yeteneği ile ilişkili olarak kültürel ve sosyo-ekonomik etkilerle bilginin değerli görülmesidir.
- b) Aile ile ilişkili güdülenme; sevme yeteneğinin belirleyiciliğinde okul başarısı, aileyi memnun etme, ödülleme ya da kabul görülmenin hareketlendirilmesinin belirleyiciliği vardır.
- c) Kaygı halinin belirleyiciliğinde benliğin bölünen parçalarının, ötekine atfedilerek çatışmanın yönetilmesiyle oluşan anne-babanın dayattığı düşüncelerin oluşturduğu güdülenmedir. Bireyin, bu sayede kişilerarası bir iletişim biçimi olarak uygun duygu, düşünce ile davranışa uyumlanması gerçekleşir. “..hiç yıl kaybetme.., ..bir yıl önce bitir...”.

Okul ve Sınıf Ortamı

Erden'e (2001) göre, öğrenci başarı düzeyi ile öğrencilerin davranış tabloları, her bir eğitim-öğretim kurumunda farklılık göstererek okulun fiziksel imkânları ve öğretmen özelliklerinin belirleyiciliğinin etkisinde değişiklik arz eder (Akt. Dam, 2008). Ders içi etkinlikleri, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına uyumlu olarak düzenleyen ve düşük yetenekli öğrencilerin katılımı odağında yaratıcı yollara gidebilen uygulamalarıyla sınıf içinde karşılaşılan problemlerin çözümünde demokratik yaklaşım benimseyen ve öğretim ortamını ders araç gereçleriyle zenginleştiren öğretmenler, öğrencilerin daha olumlu davranışlar sergilemesine katkıda bulunmaktadır.

Aile Ortamı

Çocuğun davranışlarını ve okul başarısını etkileyen nedenler arasında en önemlisi aile etmenidir. Aile ortamı ve ilişkileri çocuğun sadece okul başarısında değil tüm gelişim evrelerinde etkilidir. Anne-babanın eğitim durumu, sosyo-ekonomik durumu, aile içi ilişkiler, boşanma, aile üyelerinden birinin ölümü, anne-babanın çocuğa karşı tutumları, anne-babanın okula karşı tutumları ve çocuktan başarı beklentileri, çocuğun ders çalışma ortamı gibi noktalar, çocuğun okul başarısını etkiler.

Aile içi çatışmalar çocuğu etkiler. Ailelerince az desteklenip çok kontrol edilen çocuklar, okul günü boyunca aşırı hareketli davranabilmekte, görev uyumlu olmadıklarından başarıları düşük, içe dönük ve başkalarına bağımlı olabilmektedirler. Aile ortamında çocuk, okul hayatında karşılaşması ve içselleştirmesi muhtemel tembel-çalışkan, doğru-yalancı, pısrık-girişken benzeri bir takım kişilik özelliklerini kazanır ve bunların sonradan değiştirilmesi güçtür; bu yüzden ailenin bilinçli bir çaba içerisinde olması gereklidir. Dengeli, duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu aile ortamında, yeterli güven, sevgi, ilgi ve kabulü bulabilen çocuklar, gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilirler. Aileler, sorumluluklarının bilincinde olarak uygun ortamları hazırlayarak çocuğun sağlam bir kişiliğe sahip olmasını sağlayacaktır (Yaylacı, 1999).

İnsanın doğduğu andan itibaren büyümesinde, gelişmesinde ve toplumsallaşmasında; kısaca, bireyin toplumun bir parçası olmasında ailenin rolü kaçınılmazdır. Bir çocuğun gelişiminde ilk sosyalleştiği yer ailesi; ilk iletişim temellerini ailesiyle kurduğu etkileşimden çıkardığı sonuçlar oluşturmaktadır. Çocuk, anne babaya yalnızca bakım ve beslenme

açısından değil, aynı zamanda ilgi ve sevgi bakımından da kurduğu kişiler de aile bireyleridir. Çocuğun doğduğu andan itibaren kişiliğinin ve ruhsal yapısının muhtaçtır. Çocuk sevgi dolu ve huzurlu bir aile ortamında kurduğu temellerle davranışlarını, sosyal ilişkilerini ve topluma uyumunu düzenler. Bu nedenle anne babaların çocuklarına karşı gösterdikleri tutum ve davranışlar çocuğun gelişiminde etkilidir. Şiddet gören çocuklar genelde fiziksel, duygusal ve sözel şiddetle karşılaşabilmektedir. Bu durum ise çocuklarda içine kapanma, korkular taşıma, iletişim sorunları yaşama, okul yaşamında başarısızlık, arkadaşlarının ailesiyle ilgili sorular sormalarından çekindiği için okula bile gitmek istememe olarak kendini göstermektedir. Fiziksel şiddet sonucu genelde çocuklarda “çürükler, yanıklar ve kırıklar” oluşmaktadır. Fiziksel şiddete uğrayan çocuklarda sosyal uyum problemleri görülür. Genelde “içine kapanık, sessiz, uysal, başkalarıyla birlikteyken uyumlu, çekingen, bazen utangaç ve korkmuş bir izlenim bırakırlar”. Aile içinde duygusal şiddete maruz kalan çocukta duraklama, engelleme, gerileme oluşturan davranışlar oluşabilmektedir. Çocuğun olumlu yönde gelişimine ket vuran ve fiziksel şiddeti içermeyen davranışlar da duygusal şiddet kapsamına girmektedir. Burada unutulmaması gereken önemli bir durum da duygusal şiddetin etkileri, fiziksel şiddetin etkilerinden daha geç iyileşmesidir. Sözel şiddet gören çocukta özgüven eksikliği, tedirginlik, sinirlilik, korku, depresyon, içe kapanma, isteksizlik ve ümitsizlik gibi birçok ruhsal problem görülebilmektedir.

Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkileri ve psiko-sosyal desteğin önemini ortaya koyan araştırmalarında Lök ve arkadaşları (2016); aile içindeki şiddetin çocuklar üzerindeki en büyük etkisinin, çocukların ailede işlerin böyle yürüdüğüne inanmalarındadır. Bu çocukların geleceğin şiddet uygulayanları veya istismarcıları olma olasılıkları daha fazladır. Babasının annesine şiddet uyguladığına tanıklık eden erkek çocuk, kadınlara şiddet uygulamanın normal bir davranış biçimi olduğunu öğrenecektir. Ayrıca şiddet içeren evlerde büyüyen gençler, madde kullanımı, intihar ve evden kaçmalar açısından büyük risk altındadırlar. Ailedeki ilişkiler sisteminin bozuk olması, karı kocanın ilişkilerindeki kopukluk, çocuklara yönelik şiddet, gelecekte bir yetişkin olarak çeşitli toplumsal rol ve işlevler üstlenecek çocukların, psiko-sosyal açıdan sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Çocukların hayatında şiddet sadece sağlığını değil, ruhsal açıdan da gelişimlerini etkilemektedir. Çocuklarda, sosyal uyum azlığı, anti-sosyal davranışlar, okul devamlılığında azalma, dikkat azlığı, okul başarısında düşüklük, başkalarına şiddet gösterme, düşük benlik saygısı, güvensizlik, okula gitmeye korkma, yeme bozuklukları, sağlık problemleri, madde bağımlılığı, intihar girişimi, huzursuzluk, depresyon, hatalı cinsel seçimler, kendine zarar verme, suç işleme ve hatta ölüm ile sonuçlanmaktadır.

18-20 yaşları arasında sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı içinde yaşayan gençler ile reddedilen, gereksinimleri karşılanmayan gençler arasındaki davranışsal farkların incelendiği başka bir çalışmada ise; sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı içinde yetişen gençlerin kendini kabul düzeyi yüksek, sosyal ilişkilerinde başarılı, bağımsız bireyler oldukları gözlenirken, reddedilen ve kısıtlanan gençlerin ise içine kapanık, kendilerine fiziksel zarar veren, çevresine saldırganca davranan kişiler oldukları saptanmıştır. Çocuklar şiddet uygulayan ebeveynlerini model almalarından dolayı, yeniden ve yeniden üretilmektedir.

Mesleki Süreçlerin Planlanmasında Yaklaşım Farklılıklarının Belirleyiciliğinde Aile Ortamları

Hayatının ilk dönemlerinden itibaren anne-babaların, içine doğdukları eko sistemin, sosyal ortam ve okulun toplumsal gerçeklere ve psiko-sosyal, duygusal gelişimlere uyumlu bir halde yönlendirilmesi sayesinde çocuk, kendine en uygun gelen tercihleri planlaması kuvvetle muhtemeldir. Çocukların, özellikle mesleki süreçlerini planlamaları zaman zaman zor bir işlem olabilmektedir. Yetenekler ile kimlik sorunları arasında güçlü bir çatışma görülebilmektedir. Bu zor süreçte çocukların ailelerin desteğine duyduğu ihtiyaç artmaktadır. Ailelerin sunduğu destek çocukların öz değerlendirme yapmasını sağlayarak özellikle ilerisi için yapacakları seçimlerde konusunda rehber olmaktadır. Aynı zamanda ailelerin çocuklarına kariyer planlama sürecinde destek sunarken stres yaşamaları ve durumu daha da karmaşık hale getirmeleri olasıdır. Buna bağlı olarak çocukları kontrol etme olasılığı artmaktadır. Bu durumun oluşmaması adına aileler bilinçli davranıp çocukların özerkliğine özen göstermelidirler (Taş ve Özmen, 2019).

Otoriter (Baskıcı) Tutumun Belirleyiciliğinde Aile Ortamları

Çocuğu bir birey olarak görmekten çok uzak olan baskıcı tutum çocuğa söz hakkı vermeyen, onun ilgi ve isteklerini dikkate almayan ebeveynlerin sahip olduğu tutumdur. Sevgilerini göstermekten çekinen ebeveynler hata yapan çocuklarını cezalandırırlar. Bu durum çocuğun kişilik gelişimini olumsuz etkilemektedir. Pasif veya saldırgan gibi zıt kutupların hâkim olduğu kişilik yapısının ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Ayrıca otoriter tutuma maruz kalan çocukların özgürlüğü önemli ölçüde sınırlanır ve kendi kararlarını kendilerinin almalarını sağlayacak becerilere sahip olmaları beklenmez (Turan, 2019).

Demokratik Tutumun Belirleyiciliğinde Aile Ortamları

Demokratik ebeveynlerin çocuklarına karşı hoşgörülü, koşulsuz sevgilerini sunan, çocuklarının duygu düşünce ve isteklerini sunmasına izin verip onları dikkate almaları beklenmektedir. Demokratik tutuma sahip ailelerde çocukların uyması gereken kurallar açık ve nettir. Böyle bir ortamda yetişen çocukların kendine ve çevresine güven duyan, sorumluluk alan, karar verme becerisi gelişmiş bireyler olarak yetişmesi beklenir (Turan, 2019).

Aşırı Koruyucu Tutumun Belirleyiciliğinde Aile Ortamları

Bu tutuma sahip ebeveynler çocuklarının doğumundan itibaren onu koruyup kollamakta, kontrol etmektedir. Bu koruma davranışı limitleri zorlarken bireyin sorumluluk almasını engelleyerek tek başına karar veremeyen, bağımlı kişilik yapısını tetiklemektedir. Bu tutuma sahip ailelerde çocuk ailenin merkezindedir ve ailenin tüm yaşamı çocuğa göre düzenlenmiştir. Bireyin yaşı ilerledikçe kendine çizilen sınırların dışına çıkmaya başlar ancak kritik dönemde özerklik desteklenmediği için birçok girişimi başarısızlıkla sonuçlanır (Turan, 2019).

Dolaylı Yönlendirme Tutumunun Belirleyiciliğinde Aile Ortamları

Bu tutuma sahip aileleri meslek seçimi özelinde incelediğimizde doğrudan doğruya bir meslek grubuna yönlendirdikleri görmeyiz. Ancak çocukları ile iletişim kurarken jest-mimik, ses tonu gibi belirtilerle bazı meslek gruplarına karşı ilgilerini açıkça belli etmektedirler (Turan, 2019).

İlgisiz Tutumun Belirleyiciliğinde Aile Ortamları

Bu tutuma sahip ebeveynler çocuğa karşı ilgisiz, ihtiyaçlarına karşı duyarsız, sevgi ve şefkat sunma noktasında yetersiz, kontrolü bırakmıştır. Çocuk ailesi tarafından yönlendirilmez ve çocuğa sınırsız bir özgürlük tanınmıştır. Ailesinden ilgi, şefkat, sevgi göremeyen çocukta anne ve babadan başlayarak çevreye karşı kin, nefret, düşmanlık gibi duygular oluşabilmektedir.

Aile Katılımının Akademik Başarı ile Meslek Seçimindeki Etkisi

Aile katılımının akademik başarı ile meslek seçimindeki rolü arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan araştırmalarda farklı aile katılımı tanımlamaları yapılmaktadır. Ailelerin, somut, etkin bir ortaklaşmaya gitmeleri şeklinde aile katılımı belirlenirken; farklı çalışmalarda yalnızca, evde çocuklarına akademik destek sağlamanın ötesine geçemeyen bir katılım olgusuyla karşılaşılır, bu haliyle aile katılımının farklı boyutlarla değerlendirilmesi sınırlı kalmaktadır. Akademik olarak beklentileri, okul etkinliklerinin ve programlarının takibi, öğrenmeyi destekleyici ev ortamı ya da okul yöneliminde çocuklarla etkileşim düzeyi gibi birbirinden farklı etmenleri tek, genel bir değişken olarak görmenin, süreç hakkında sağlıklı bir değerlendirilme yapılabilmesinde imkân sağlayacağı anlaşılmaktadır (Fan ve Chen, 1999).

Aile katılımına ilişkin söz konusu araştırmalarda, evde ve okuldaki aile katılımı ile akademik başarı arasındaki ilişki ortaya konulmakta ve aile katılımı, öğrencilerin okul başarısının önemli bir belirtisi olarak görülmektedir. Öğrencilerin akademik başarılarıyla, aile ve okul etkileşimleri incelenerek anne-babalık yaklaşımları bağlamında çocuklarıyla ilgilenme şekilleri, ailevi değer yöneliminde okul etkinliklerine katılımları, öğretmenin ilgi ve sorumluluğu dâhilinde öğretme stratejileri ve okulun ekosistemi olarak; bireyin ilgi ve yetenek gelişimine uyumlu bir sosyal çevrenin, okul öğrencilerinin akademik başarısını belirlediği ancak; öğrencilerinin kendine güvenlerinin ve motivasyonlarının, akademik başarılarında daha önemli bir gösterge olduğu ortaya çıkmıştır (Keçeli-Kaysılı, 2008).

Kasatura (1991)'nın yaptığı araştırmada başarılı öğrenciler, başarılarını en başta kendi çalışmalarına borçlu olduklarını söylerken, yardımcı etkenler olarak da önemine göre aile, okul ve sosyal faktörleri belirtmişlerdir (Akt. Dam, 2008).

Bickley, Keith, Trivette ve Anderson (1995), araştırmalarında akademik başarı düzeyi ile öğrenmeyi destekleyici, yapılandırılmış bir ev ortamı arasında negatif bir yönde ilişkinin

varlığına dikkat çekerek ergenlik döneminde çocukların, özerklik ihtiyacını ve kontrol mekanizmalarının içselleştirilmesinin pozitif etkisi vurgulanmaktadır. Anne-babanın denetiminin ve katı kurallarının olması, bu yaşlarda öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Genelde söz konusu uyulması beklenen bu katı kurallar, çocuğun akademik başarısının, beklenenin altında olmasıyla ilgilidir ve çocuk, herhangi bir içselleştirme olmaksızın, nedensellik ilişkisi kurmadan gerekli isteklendirme sağlanamadığı için belli bir döngünün içinde akademik yönden başarısızlık sergileyebilmekte, bunu devamlı hale getirebilmektedir.

Anne-babalar çocuklarına başarı hırsı telkin ederler, ancak bu hırsla daima başarısızlık korkusu eşlik eder. Çocuk, anne ve babasıyla kurduğu bütün olumlu bağların başarısına dayandığını düşünür, yalnızca başarılı olduğu sürece kabul göreceğini, aksi halde ana-babasını hayal kırıklığına uğratarak azar işitmekten yana kaygılanır. Başarı, psikolojinin ayrıntılı olarak araştırılan alanlarından birisidir, ancak uzun vadede, başarı, kendi başına problemin odağında yer almaz, zira bu umutsuz tepki, salt anne-babaların başarı beklentisi sonucunda çocuğun aklına gelmemektedir. Daha çok anne babasının tek bir tarz başarı istemesine duyulan tepkiden mevcut durum kaynak alır. Her şeyi doğru yapma hırsına kapılıp en iyi çocukları yetiştirerek, proje çocuk oluşturma amaçlı zamanın ruhuna uymaya çalışan anne-babalar, çocuklarını farklı başarılarla cesaretlendirmeyi beceremezler. Çocuğun arkadaşlık kurma, güven duyma, hayal gücünü genişletme gibi yeteneklerini ihmal ederler. Bu bağlamda anne-babalar, yalnızca engelleyici değildir; bilakis, çocukları gibi umutsuzca kendi fikirlerinin kurbanı olma durumuyla karşı karşıyadırlar (Peseschkian, 2005).

Çocukların, akademik başarısına etki eden okul içi ve okul dışı birçok etkenin belirleyiciliğinde ailelerin, farklı şekillerde çocuklarının başarı durumunu etkileyebildikleri anlaşılmaktadır. Evlerinde çocuklarıyla birlikte oluşturdukları iletişiminin düzey ve niteliğiyle söz konusu becerileri kısmen hayata geçirilebildiği izlenirken; yine çocukları üzerinden ailelerin, okullarıyla oluşturdukları işbirliği sayesinde çocuklarının akademik yeterliliklerine katkılarının olduğu görülmektedir (Çalışkan ve Ayık, 2015).

Çocuğun okul başarı düzeyi üzerinde ailelerin etkisinin anlaşılmasına çalışıldığı araştırmalarında Çelenk (2003), okulla ortaklaşa ve görüş birliğiyle oluşturulan bir programın belirleyiciliğinde düzenli iletişim içinde çocuğuna ihtiyacı olduğu eğitsel yardımın sağlanması halinde anne-babaların öğrencilerinin okul başarısının, daha yüksek olduğu; buna karşın, akademik başarısı düşük ve sınıfta kalma tehlikesi yaşayan öğrencilerin ilgisiz ve tutarsız davranışlarıyla anne-babalarının, destek vermekten çok uzakta buldukları izlenmektedir. Okulla temas dâhilinde eğitim-öğretim faaliyetlerine katılımcılık düzeyleri bakımından destekleyici hal ve tavırları olan anne-babaların çocuklarının okul başarısının daha yüksek olduğu fark edilmektedir (Eastman, 1988).

Çocukların okul başarısında ailedeki iletişim tarzları ile anne-babanın iş yaşantıları ve ailenin üyesi bulunduğu toplumsal çevreye özel eğitim tekniklerinin devreye sokulmasının önemi göz ardı edilemez. Ailesinde daha çok cezalandırılan ve çok sıkı kontrol edilen, elverişsiz bir eğitim ortamında yaşayan çocuklar, diğerlerine göre okulda daha başarısız olurlar (Büyükkaragöz, 1990). Aileleri okula etkin katılan çocukların okul başarısının daha yüksek olduğu, saldırgan davranışlarının en aza gerilediği ifade edilmektedir.

Tüm bu olumlu çağrışımların dışında yapılan araştırmalarda elde edilen bulgulara göre; çocuk ve anne-baba arasındaki okulla ilgili iletişimin ve aile katılımının, akademik başarıyla ilgili ilişkisinin sınırlı olabileceği, çocuğun gelişim dönemine bağlı olarak belli bir düzede sınırlı kalabileceği görülür. Trivette ve arkadaşları, ailelerin veli toplantılarına ve okul etkinliklerine katılımının, gönüllü olarak proje ve çalışmalarda yer almalarının, öğretmenlerle iletişim kurmalarının; özellikle küçük çocuklar için doğrudan akademik başarı ile ilişkili olduğunu değerlendirmişler ve fakat ergenlerde durumun farklılaşabileceğini belirtmişlerdir. Ailenin birinci sınıfa yaptığı ziyaret, pek çok çocuk için istendik bir durum olurken aynı durum sekizinci sınıflar için geçerli olmayabilmektedir. Diğer taraftan, anne-baba ve çocuklar arasındaki okulla ilgili iletişim, ailenin okulla ilgili etkinliklere katılımını orta düzeyde etkilemektedir. Bu özellik aynı zamanda öğrenmeyi destekleyici ev ortamı ile de ilişkili bulunmuştur. Bu iletişimin özelliğinin, evdeki kuralların açıklanması, kuralların uygulanması, kurallara uygun olan davranışların pekiştirilmesini içerdiği düşünüldüğünden anne-baba ve çocuk arasındaki okulla ilgili iletişimi, ailenin okulla ilgili etkinliklere katılımını orta düzeyde etkilediği görülmüştür.

Aile bireyin yaşamı üzerinde kararlaştırıcı bir role sahiptir. Meslek seçim sürecine ailenin etkisi bulunmaktadır. Mevcut alan yazında olduğu gibi bu çalışmada da ailenin meslek seçiminde etkisi olduğu görülmüştür (Kılıç, 2019).

Meslek seçiminde aile etkisi mesleği seçen bireyin yaş ve cinsiyetine göre farklılık göstermektedir. Bu sonucu destekleyici ilgili alan yazında çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin geleneksel değerlerin hâkim olduğu ülkemizde ailelerin kız çocuklarına karşı daha korumacı tutum sergiledikleri (kadın ve erkeklere yönelik kuvvetli kalıp yargıların olduğu ve bunların kariyer planlama sürecinde kadınların aleyhine daraltıcı bir etki, erkeklerin ise lehine özgürlükçü bir etki yapıldığı görülmektedir (Kılıç, 2019).

Meslek seçim sürecinde ailenin etkisi anne ve babanın eğitim ve iş durumu, aile ile ilişkiler, ailenin gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir. Yapılan çalışmalarda annenin eğitim düzeyi arttıkça mesleklere yönelik olumlu düşüncelerin ve mesleğin avantajlarının ön plana çıkarıldığı, annenin eğitim düzeyi düştükçe bireyin meslek seçimine olumlu etkide bulunmadığı veya negatif etki yarattığı gözlenmiştir (Kılıç, 2019). Babanın eğitim düzeyi de meslek seçimini etkileyen bir faktördür. Babanın eğitim düzeyi arttıkça seçtikleri alanla bireysel özelliklerin uyumluluğu, amaçlarına uyumluluğu, mesleki prestijin ön plana çıktığı ve seçilen alandan memnuniyet duyulduğu gözlenmektedir. Babanın eğitim düzeyi düştükçe bu ilişki negatif yönde seyretmektedir (Kılıç, 2019).

Profesyonel düzeyde bir meslek sahibi olan annelerin farklı meslekleri tanıma imkânına sahip olduğu ve çocuğunu buna göre yönlendirebildiği, çalışmayan annelerin ise çocukların meslek seçim süreci konusunda etkisiz olduğu, işçi düzeyinde çalışanların ise maddi ve bilgi desteği sunduğu görülmektedir (Kılıç, 2019).

Ailesinin gelir durumu düşük olan bireylerin seçtikleri mesleklerin ekonomik güvence sağladığı, gelir durumu yüksek olanların ise daha çok kişisel idealleri doğrultusunda seçim yaptıkları görülmüştür (Kılıç, 2019).

Ailelerin çocuklarıyla kurdukları iletişim, çocukların öz yeterliliklerini, ilgi ve kariyer hedeflerini etkilemektedir. Bir öğrencinin tercih sürecinde ailesinden aldığı destek verdiği kararlarda bilişsel ve motivasyonel olarak etkili olduğu görülmüştür aile desteğinin artmasıyla çocuklarda mesleki kararsızlığı azalttığını tespit etmiştir (Taş ve Özmen, 2019). Bu sonuçlar çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Aile desteği alan bireylerin alçakgönüllü, özgeci ve güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Bu bireyler, pozitif ilişkilerini devam ettirme eğilimi içerisindedirler. Taş ve Özmen (2019)'in yaptığı çalışmada da ebeveyn desteğinin kariyer uyum becerilerine etkisinin yüksek olduğu gözlenmiştir.

Okulun ve ailenin öğrencilerin meslek seçimindeki rolünün anlaşılması maksatlı olarak yapılan bir araştırmada lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçim sürecin etki eden faktörlerin öğrencilerin kişisel tercihleri, yakın çevreleri, öğretmenleri, basın, sosyal medya olduğu gözlenmiştir. Bu faktörler kendi içinde sıralandığında ilk sıraya aile, ikinci sıraya kendi kişisel tercihleri, üçüncü sıraya ise yakın çevrelerinin geldiği görülmüştür. Bu değişkenler arasında en az etkiye sahip gurubun ise arkadaş grubu olduğu görülmüştür (Turan ve Kayıkçı 2019).

Araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri ise okulun öğrencinin meslek seçim sürecine etkide dördüncü sırada yer almasıdır. Eğitim sisteminin en temel işlevlerinden biri olan bireyin kendini tanıması, çevreyi tanıması ve kendine en uygun mesleğe yönelmesi sürecindeki mesleki rehberlik hizmetlerinin bu açıdan yeterince amacına ulaşmadığı gözlenmiştir (Turan ve Kayıkçı 2019).

Öğrencilerin meslek seçim sürecinde ailelerin tutumu otoriter, serbest, zamana göre baskıcı veya demokratik, ebeveynlere göre baskıcı veya demokratik, yönlendirici, geleneksel, demokratik olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Bu araştırmada görüş bildiren katılımcıların çoğu ailelerin seçim sürecinde son sözü kendilerine bıraktığını belirtmiştir. Yapılan araştırmalarda ailelerin tutumunun çocuğun cinsiyetine göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Örneğin babalar erkek çocukların üzerinde daha etkili olurken kız çocuğunu gidici olarak düşünülmesinden dolayı çok fazla üzerine düşülmez (Turan ve Kayıkçı 2019).

Kendilerini ailelerine daha bağlı hisseden çocukların meslek seçim sürecinde daha çok ailelerinin kabul edebileceği meslekleri seçenek olarak belirlediği ve ailelerinin olumsuz yaklaştığı meslekleri tercih ettiklerinde kendilerini kötü hissedecekleri için onaylanan mesleğe yöneldikleri görülmektedir. Tam tersi ailelerinden duygusal olarak bağımsız olan bireylerin ise kendi özelliklerini dikkate alarak özgür karar verdiği görülmektedir. Meslek seçim sürecinde ailesinden yeteri kadar destek gören ve onay alan öğrencilerin belirgin bir şekilde doğru meslek tercihinde bulunup başarılı bir meslek hayatı icra ettikleri gözlenmiştir (Turan ve Kayıkçı 2019).

Meslek lisesi öğrencilerinin meslek seçimi yeterliliği ve meslek seçimini etkileyen faktörlerin araştırıldığı bir çalışmada Meslek seçim sürecinde ailelerin öğrencilere yönelik düşüncesi ve beklentisinin etkili olduğunu ankete katılan öğrencilerden %47'si düşünürken, %32'si bu düşünceye katılmamaktadır.

Meslek seçimine etki eden faktörler öğrenciler açısından incelendiğinde ankete katılanların %38'i kendilerinin, %29'u ailelerinin, %10'u öğretmenlerinin, %8'i arkadaşlarının, %6'sı çevrenin, %3'ü akrabalarının, %3'ü meslek lisesi mezunlarının olduğunu düşünmektedir.

Araştırma sonucuna göre annelerin öğrenim durumu öğrencilerin meslek seçimi yeterlilikleri açısından etkili bir faktör değilken babanın öğrenim durumu etkili bir faktör olduğu görülmüştür (Turan ve Kayıkçı 2019).

Tartışma, sonuç ve öneriler

Çocukların toplumsal yaşama daha kolay uyum sağlaması umut edilerek akademik başarı ve psiko-sosyal ve duygusal gelişim toplumsal ilişkilerini olumlu yönde etkileyecek mesleki yeterlilik eğitiminin okul, aile ve çevrede etkin bir şekilde verilmesinin, pek çok açıdan fayda getireceği hiç şüphesizdir.

Henüz erken evrelerde çevreyle kurulan ilişkide çocuk, durağan değil dinamiktir ve bu yüzden devamlı değişir. Onun çevresiyle etkileşimi bu ilişkiyi dönüştürür ve bu dönüşümler onun üstünde tepkisel etkiler yaratır. Eğer düşünme, hissetme ve davranış kalıpları-insanın kültürü-bu dönüşümlere yapıcı bir intibak gösterecek şekilde değiştirilmezse, toplumsallaşma ve kültür kolaylıkla ilerlemeyen, uyumsuz ve yıkıcı bir hale gelir.

Kültürün üzerinden geliştiği ve yeniden dönüştürerek tanımladığı aile ise; insan evladının icat ettiği yapıların en eskisidir, çünkü hepsinin içinde en esnek olanı odur. Aile için öngörülen amaçlar yüzyıllar içinde defalarca değişmiştir. Bugünün bir veya iki çocuklu ailenin, bir zamanların her kuşaktan akrabadan meydana gelen hane halkıyla pek az ortak yanı vardır. Aile kurumu, kendisine nasıl bir varlık nedeni yakıştıracığı ve amaçlarını nasıl gerçekleştireceği konusunda daima kararsızlık içindedir; bir nevi belirsizliklerle mücadele alanı olarak hayatlar üzerinde özgürleştirici etkisi olan dinamik toplumsallaştırıcı bir gerçekliğe sahiptir. Anne-babaların en olumlu keşfi, çocukların ne kadar ilgi çekici olabileceğini fark etmeleri, ücretsiz uysal işgücü olarak değil de birer insan olarak akıl sır ermez sorularıyla, çok daha mutluluk verici olduklarını anlamaları olmuştur. Çocuklar, eski cevapları anlamsız kılan, insanı kabul görmüş her şey üzerinde yeniden düşünmeye zorlayan olmadık sorularla dolu birer merak küpüne dönüştükleri oranda, anne babalık da bir çeşit ilginç bir hüviyet kazanmıştır; “daha senin aklın ermez!” ancak ve ancak dönüşümlerin sayesinde toplumsallaşmanın zenginleşebileceğini görerek şimdi ise şöyle denebilir: “hayatta değiştiremeyeceğin pek çok gerçek olabilir, ama birçoğu da, kim bilir, belki zaten gerçek değildir!” belki...

Kaynakça

- Alpan, Y. ve Kandır, A. (2008). Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi. *Aile ve Toplum Yıl: 10 Cilt: 4 Sayı: 14 Nisan-Mayıs-Haziran 2008*.
- Bickley, P., Singh, K., Keith, T., Trivette, P. ve Anderson, E. (1995). The Effects of Four Components of Parental Involvement of Eight-Grade Student Achievement. *School Psychology Review Vol. 24 No.2*.
- Bilgiri, M. (2015). Richard Sennett'in Çalışmalarında Toplumsallaşmanın Bazı Referans Alanları ve Modernlik. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi: 2015, Sayı/34. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü*.
- Büyükkaragöz, S. (1990). *Okula uyumsuzluk ve başarısızlıkta ailenin rolü*. Eğitim ve Bilim <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/6007/2136>
- Çalışkan, N. ve Ayık, A. (2015). Okul Aile Birliği ve Velilerle İletişim. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.1, S.2*.
- Çelenk, S. (2003). Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul Aile Dayanışması. *İlköğretim-Online E-Dergi 2 (2)*.
- Dam, H. (2008). Öğrencinin Okul Başarısında Aile Faktörü. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.7, S.14*.
- Dellaloğlu, B. (2020). *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Eastman, G. (1988). Family Involvement in Education. *Wisconsin State Dept. of Public Instruction, Madison Jan.88*.
- Fink, B. (2021). *Lacancı Özne* (Çev: Güleç) Encore Yayınları, İstanbul.
- Erikson E.H. (1980). *Identity and the life cycle*. New York, Norton.
- Fan, X. ve Chen, M. (1999). Parental Involvement and Students' Academic Achievement: A Meta- Analysis. National Science Foundation, Arlington, VA.
- Göktaş, İ. ve Ogelman, H.G. (2016). Aile Katılımı ve Sosyal Beceri Eğitimi Programlarının Tek Başına ve Birlikte 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.9, S.1*.
- Gülmez, V. (1988). *Ailenin Toplumsal Konumunun Çocuğun Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı.
- Gürses, İ. ve Kılavuz, A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.20, S. 2*.

Keçeli-Kaysılı, B.(2008). Akademik Başarının Arttırılmasında Aile Katılımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(1).

Kılıç, E.(2019). *Meslek Seçiminde Ailenin Etkisine Yönelik Bir Araştırma*. Maltepe Üniversitesi Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Endüstri ve Örgüt Psikolojisi) Tezli Yüksek Lisans Programı.

Lök, N., Başoğul, C. ve Öncel, S. (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Psikososyal Desteğin Önemi (Effects of Domestic Violence on Children and Significance of Psychosocial Support). *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2016; 8(2).

Öğütçen, Ö. (2021). *Lacancı Başlangıçlar: Klinikten Politikaya Lacancı Psikanaliz*. Beyoğlu Kitabevi, İstanbul.

Önder, A. ve Gülay, H. (2007). Annelerin Kabul Red Düzeyi ile Çocuklarının Empati Becerisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl 2007 (2) 22. Sayı 23*.

Özkan, N. (2010). Ortaöğretimde Öğrenci Başarısında Ailenin Rolü. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık C.12, S.2*.

Peseschkian, N. (2005). *Pozitif Aile Terapisi*, Beyaz Yayınları, İstanbul.

Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. Durak ve Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Taş, M.A. ve Özmen, M. (2019). Aile Desteği ve Kariyer Uyum Yetenekleri İlişkisi: Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılık Rolü. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt: 7 Sayı: 16*.

Turan, Ü. ve Kayıkçı, K. (2019). Lise Son Sınıf Öğrencilerin Meslek Seçiminde Ailenin Rolü. *Turkish Studies Volume 14 Issue 4, 2019 Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY Research Article / Araştırma Makalesi*.

Ural, O., Güven, G., Sezer, T., Azkeskin, K.E. ve Yılmaz, E. (2015). *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi Voi1 Sayı:2 (2015) Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Bağlanma Biçimleri ile Sosyal Yetkinlik ve Duygu Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, İstanbul.

Yavuzer, H. (2001). *Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yaylacı, A. (1999). *İlköğretim Okullarında Ailenin Okula Katılımı (Ankara İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Teftişi Anabilim Dalı.

